

TARJIMALARDA NUTQIY JANRLAR TASNIFI

KOMILOVA DILDORA SHAVKATOVNA

O'qituvchi, Toshkent Davlat sharqshunoslik universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada noqardosh xalqlar o'rtasidagi tarjimadalarda nutqiy janrlar tasnifi va umumiy kontekstda muqobillarini topib, ulardan unimli foydalanish xaqida ma'lumotlar taxlil qilingan. Muayyan so'z aloqa o'rnatilgan vaziyatdagi turli faktorlarga bog'liq bo'ladi. Tarjimon vaziyatga bog'liq bo'lgan so'z ma'nolaridan xabardor bo'lishi lozim. So'zlar munosabat va tuyg'ulami ifodalaydi.

Kalit so'zlar: *nutqning madaniy moslashish, arxaik so'zlar, evfemizm, muqobil so'zlar, ma'daniyatlar aro muloqot, asliyatni saqlash, adabiy tarjima.*

Kirish qismi Tarjima bu bir so'zning bir tildan boshqa tilga o'girilayotganda ma'noning aslligini saqlab qolishdir. Ba'zi tarjimalarda siz faqat ma'noni, boshqalarida esa faqatgina ibora va to'g'ri talaffuzni ko'rishingiz mumkin. Muayyan holatda ishlatiladigan so'zlar, ularning ma'nosiga katta ta'sir ko'rsatadi. Muayyan so'z aloqa o'rnatilgan vaziyatdagi turli faktorlarga bog'liq bo'ladi. Tarjimon vaziyatga bog'liq bo'lgan so'z ma'nolaridan xabardor bo'lishi lozim. So'zlar munosabat va tuyg'ulami ifodalaydi. Masalan: "ona" so'zi ko'pgina insonlar uchun ijobiy ma'noga ega. "Ayol" so'zi boshqa tomondan neytral ma'noga ega, ammo "jodugar" so'zi ko'pchilik inglizlar uchun salbiydir. So'zlar insonlarda hissiy javob paydo qiladi. Yuqoridagi so'zlarning barchasi bir insonga nisbatan qo'llanishi yoki qo'lanmasligi mumkin.

Asosiy qism: Ba'zi joylarda insonlar bunday atalishni yoqtirishmaydi. To'g'ri ma'noda, qabila-etnik gumhdir. Agar so'z tarjima uchun tanlangan bo'lsa, so'zning ijobiy va salbiy tomonlari ham hisobga olinishi kerak. "Tulki" so'zi ingliz tilida yolg'onchi, ayyor ma'nosini beradi. Ba'zi tiliarda bu so'z hech qanday his chaqirmaydi, hatto ijobiy ma'noda bo'lishi mumkin. Asliyat tilidagi to'liq neytrallikka ega bo'lgan so'zlar adabiy tarjima natijasida tarjima qilinayotgan tilda kuchli his-tuyg'uni ifodalashi mumkin. So'zlar o'zlarining ajralmas ma'nosida ham o'zgarishi mumkin. Yuqoridagi

“qabila” so‘zi neytral ma’noda bo‘lsa ham, keyinchalik salbiy yoki ijobiy ma’no kasb etishi mumkin. So‘zlar ko‘pincha salbiydan ijobiy tomonga yo‘nalib boradi. **Masalan:** “skinny”-“qotma”, “thin”- “ozg‘in”, “slender” — “nozik” ko‘pchilik insonlar uchun quyidagi ma’r.olarga ega: “skinny” - “qotma” - salbiy, “thin” - “ozg‘in” - neytral, “slender” - “nozik” - ijobiy. Ma’nosiga ko‘ra ular sinonimlar. Lekin ular turlicha qo‘llanadi. “Fat”-“semiz”- salbiy, “overweight” - “ortiqcha vaznli” (semiz) - neytral, “plump” - “to‘laroq” - ijobiy. Tarjimon aslyat tilidagi so‘zlarning turli ma’nolaridan va tarjima qilinayotgan tildagi muqobillaridan xabardor bo‘lishi lozim. Sinonimdek ko‘ringan sifatlarni aslida o‘zaro almashtirib bo‘lmasligi mumkin.

Masalan: “beautiful” - go‘zal, “handsome” - kelishgan. “lovely” – ko‘rkam, “pretty” - suluv so‘zlari bir ma’noda kelsa ham, turlicha qo‘llanadi. Ular kelishgan - erkaklarga, otlarga, mebel qismlariga nisbatan, ko‘rkam -ayol kishiga, gullarga nisbatan, go‘zal - neytral so‘z bo‘lib, ko‘plab kontekstda qo‘llanishi mumkin. So‘zlar o‘zining yangi va eskirganligiga ko‘ra ham farq qiladi. Umuman aytadigan bo‘lsak. so‘zlar- arxaik, eskirgan, neytral va zamonaviy bo‘ladi. Har bir tilda o‘ziga xos arxaik va eskirgan so‘zlar mavjud bo‘ladi. Ba’zi hollarda tarjimada zamonaviy so‘zlarni qo‘llash to‘g‘ri kelmasligi mumkin. Chunki bu kabi so‘zlar qabul qilinmagan. Boshqa tomondan, arxaik so‘zlar jamiyatning ba’zi a‘zolari tomonidan rad etilishi mumkin. Masalan: “thee” - “sen” va “thou” so‘zlarini qo‘llovchilar diniy yoki shu kabi so‘zlarni ishlatuvchi ma’lum guruhga oid insonlar bo‘lishi mumkin. Shu sababdan bu kabi so‘zlar hozirgi kunda tarjimada ishlatilmaydi. Tilning lug‘atini o‘rganayotib, so‘zlarning ma’nolari nimalarni anglatishi, ularning eski yoki yangi, hozirgi lug‘atda neytral o‘rinda turis'niga e’tibor qaratish lozim. Tarjimada ba’zan eski va yangi so‘zlar almashtirib qo‘lanishi mumkin va tarjimon bu kabi holatlarni nazarda tutadi. Tarjima uchun tanlangan eng yaxshi so‘zlar - barcha uchun tushunarli so‘zlardir. So‘zlar turli madaniyatlarning rivojida ijobiy va salbiy ma’nolar tashiydi. Aytib o‘tganimizdek, o‘ta salbiy ma’noli so‘zlar, evfemizmni hosil qiladi. Evfemizmning mavjudligi o‘sha so‘zning o‘ta salbiy ma’noli ekanidan dalolat beradi. Ba’zi madaniyatlarda o‘lgan inson nomini aytish taqiqlanadi. Boshqalarida esa, bolalarni o‘tgan ajdodlari nomi bilan atash ijobiy munosabat belgisidir. Bundan tashqari, ijobiy tabular ham bo‘lishi mumkin.

Masalan: *yahudiy aholisi hurmat bilan Xudo nomini evfem istikyo'l bilan ifodalaydilar.* Bu ism oddiy suhbatlarda qo'llanilmay, osonroq bo'lgan, "hammadan ulug' " kabi so'zlar ishlatiladi. Bu kabi so'zlar adabiy tarjimada hisobga olinishi zarur. Leksik birliklarning tanlanishi suhbat kim bilan bo'layotganiga ham bog'liq. Shu sabab so'zlovchiga qarata murojat qilishda lug'at boyligidan foydalanish taqozo etiladi. Inson ilmiy universitetning auditoriyasida, kichkina bola bilan gaplashganda esa yana boshqacha so'z yuritadi. Ko'pgina tillarda "baby talk" - "bola tili" deb atalgan nutq turi mavjud. Ingliz tilida, biz agar "Baby wants milk" - "Bola sut ichishni xohlayapti" yoki "Daddy loves you" - "Dadang seni sevadi" kabi gaplarni eshitsak, darhol kichik bolaga qaratilganini anglaymiz. Kichik bolalar bilan og'zaki aloqa maxsus grammatik tuzilishlarni o'z ichiga olishi yoki tovush o'zgarishlarini qo'llanilishi yoki "bolabop" gaplar aytilishi mumkin. Kichik bola bilan gaplashilganda, "old man" - "qariya" kabi so'zlar o'rniga "dad" - "dada" qo'llaniladi, "mother" - "ona", so'zi o'rniga "mammy" - "onajon" deyishadi. Bundan tashqari lug'at bolaning tushunishini ta'minlaydigan so'zlarni o'z ichiga oladi va chegaralangan bo'ladi. O'smirlar ham bir-birlari bilan gaplashganda o'ziga xos so'zlarni qo'llashadi. Kattalar bu so'zlarni qo'llashmaydi. Har qanday guruhda hamma xalq tushunadigan lug'at mavjud bo'lmadi, lekin ular faqat yoshi katta insonlar tomonidan qo'llaniladi. Albatta tarjimon maxsus yoshga tegishli lug'atlardan qochishi aniq va hech qanday yosh chegaralariga tegishli bo'lmagan. ko'pchilik tushuna oladigan lug'atdan foydalanadi. Ba'zi tillarda ayollarning va erkaklarning nutqlari orasida farqlar mavjuddir. Bu farqlar oddiy, chunki erkaklar boshqa, ayollar boshqa narsalar haqida so'zlashadilar. Erkaklarning qurilish, biznes, siyosat, diniy huquqlar va boshqa o'zlari band bo'lgan kasbga oid maxsus lug'atlari mavjud. Ayollarning uy tutish, tarbiya, tikish, pishirish va hokazolarga oid maxsus lug'atlari bor. Masalan: o'zbek tilida "voy o'lay", "qurib ketgur", "baloga uchragur", "juvarmarg bo'l" kabi birliklar ayollar nutqida uchraydi. Erkaklar ularni ishlatmaydi. Yuqorida ko'rib o'tilganidek, tarjimon noto'g'ri moslashishga yoki tushunmovchiliklardan qochish maqsadida leksik ekvivalentlarni tanlashdagi chegaralardan xabardor bo'lishi lozim. Masalan, Yaponiya muomala madaniyatida xushfe'llik alomatlarini e'tiborlidir. Yaponlar kim bilan gaplashishiga va kim haqida

gapirishiga qarab leksik birlik tanlaydilar. Hindlar esa o‘z lug‘atlarida bir ma’noni bildiradigan, lekin oddiy-“humble”, hurmat - “honorific” va neytral - “neutral” ma’nolarda turlicha qo‘llaniladigan so‘zlarni bergan. Bunday ma’no farqlarini “wife” - xotin so‘zining ingliz tilidan o‘zbekchaga tarjimasida ham ko‘rishimiz mumkin. Masalan: wife - umr yo‘ldoshim, rafiqam, xotinim, ayolim, uy bekam. Oddiy so‘zlar kimgadir to‘g‘ridan-to‘g‘ri murojaat qilinganda ishlatiladi.

Xulosa qismi Hurmat bildiruvchi so‘zlar nomi ulug‘ insonlarga nisbatan qo‘llaniladi. Shu sababi: Ingliz xush fe‘lligini ifodalab tarjima qilayotganda ayni shunga mos so‘zlarni tanlash muhimdir. Noqardosh tilidan tarjima qilayotganda buni doim e‘tiborda tutish zarur. Muhimi, tarjimon o‘zi tarjima qilayotgan asarga mansub xalqning madaniyatini, turmush tarzi, an‘ana va udumlaridan xabardor bo‘lmog‘i lozimdir. Tarjima o‘rtacha m‘lumotli insonlar tushunadigan darajada qilinishi maqbuldir.

Adabiyotlar ro‘yhati

1. Komilova D. GIVING THE LEXICON OF EMOTIONAL EVALUATION IN LITERARY TRANSLATION //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – T. 2. – №. Special Issue 29. – С. 34-39.

2. Фаффорова Назокат, Тешабоева Зиёдахон Қодировна She’riy matn tarjimasining o‘ziga xos xususiyatlari. Uzbekistan Language and culture Volume 3 (4). Tashkent. – 2023. B.138-150

3. Комилова, Дилдора Шавкатовна БАДИЙ ТАРЖИМАДА ҲИССИЙ БАҲОЛАШ ЛЕКСИКАСИНИНГ БЕРИЛИШИ (ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИ МИСОЛИДА) // ORIENSS. 2022. №10-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/badiiy-tarzhimada-issiy-ba-olash-leksikasining-berilishi-ingliz-va-zbek-tillari-misolida>.

4. Kasimova, Rano Rakhmatulloevna, and Ziyadullayeva, Aziza Akmalovna, (2020) "GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS IN ENGLISH TRANSLATION OF UZBEK STORIES," Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology: Vol. 2: Iss. 8, Article 37. Available at: <https://namdu.researchcommons.org/journal/vol2/iss8/37>.

5. Зиёдахон Қодировна Тешабоева. «Бобурнома»даги фразеологик бирликларнинг концепти ва уларнинг инглизча таржималари. Журнал. Филология масалалари.2018/3.. №3Страницы. 106-115.

6. Абдазова Гулсанам Иномжон қизи Тешабоева, Зиёдахон Қодировна. “Boburnoma” tarjimasida ekvivalentlik tadriji. Журнал. Uzbekistan Language and culture Volume 3 (4). Tashkent. – 2023. Страницы. 81 – 90

7. Xayrulla Hamidov. Abdulla Qahhor uslubini tarjimada qayta yaratish masalalari (Monografiya). 2024/2 Tom1 Ст140.

8. Xayrulla Hamidov, & Arzu Karausta. (2023). TURKCHAGA ARAB TILIDAN O‘ZLASHGAN JURNALISTIKAGA OID TERMINLAR XUSUSIDA. Konferensiyalar | Conferences, 1(1), 28–33. Retrieved from <https://uzresearchers.com/index.php/Conferences/article/view/1130>

9. Hamidov, Xayrulla, Ismatullayeva, Nargiza SHARQ TARJIMASHUNOSLIGINING MUSTAHKAM POYDEVORI // ORIENSS. 2023. №23. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sharq-tarjimashunosligining-mustahkam-poydevori> (дата обращения: 28.02.2024).

10. Hamidov, Xayrulla, Tojiyeva, Afro‘Za UMAR SAYFIDDIN HIKOYALARI TARJIMALARIGA DOIR // ORIENSS. 2022. №Special Issue 28. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/umar-sayfiddin-hikoyalari-tarjimalariga-doir> (дата обращения: 28.02.2024).

11. TESHABOYEVA, Ziyodakhon. "A Comparative Analysis Of Phraseological Units In “Baburname” And Their Different English Translations." Philology Matters 2019.1 (2019): 102-108.

12. Тешабоева, З. Қ. "Бобурнома” нинг инглизча таржималаридаги фразеологик бирликларнинг когнитив ва лексикографик тадқиқи. Филол. Фан. доктори (DSc) дисс. автореф." (2017).

13. Hamidov, Xayrulla TURKCHA MAROSIM NOMLARI VA ULARNING TARJIMASIGA DOIR // ORIENSS. 2022. №Special Issue 28. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/turkcha-marosim-nomlari-va-ularning-tarjimasiga-doir>.